

АЛЕКСАНДРА ЂУРИЧИЋ

БОГОЈАВЉЕНСКА НОЋ

Последњих пет километара од Врдника до манастира Јазак могло се прелазити само на коњу или пешице. Ово друго није долазило у обзир крајем децембра када снег, киша и тешко сремско блато сасвим освоје ове пределе, па путује само онај ко мора. Човек који је превалио педесету, добро завијен у чојани огртач, жалио је коња под собом више него себе јер су му копита све чешће зарањала у ледено тло, расквашено крупном, упорном суснежицом која је падала данима. Димитрије Бачевић чекао је неколико дана у Сремским Карловцима да се време пролепша па да крене на пут, али како се приближавао Свети Никола, и крај те, 1769. године, постаде му јасно колико касни и да је последњи час за полазак ка манастиру где су га ишчекивали. Пре свих његов ученик и помоћник Теодор, из рода Илића, а затим и строга игуманија Ангелина забринута због хиљаду манастирских послова, а највише због довршења иконостаса који се, ево има већ десет година, осликава и никако да буде завршен. За кашњење је највише кривила главног мајстора Бачевића, који сада, притиснут њеним придикама које је чуо и у сну, путује на коњу овим блатњавим друмом и нада се да ће сваког часа угледати беле зидове манастирске цркве раширене као анђeosка крила међу обронцима Фрушке горе.

У жељи да скрати самотан и напоран пут, бавио се мислима које су га могле разгалити, плановима за своју радионицу коју је у приличном нeredу оставио доле, у Карловцима, са неколико нарудбина за које се плашио да неће бити завршене на време јер је своје најбоље сараднике повео на завршавање јазачког иконостаса, а млађе оставио на довршавању славских икона за виђеније Карловчане који су се због кашњења све више љутили и претили да ће по иконе отићи у печујске радионице познате

по прецизности израде, али и поштовању рокова. Димитрије је био уморан од свих ових брига, а опет, израда кућних икона последњих година издржавала је радионицу, помоћнике и њега самог. Ни сам није знао како се ухватио у посао око јазачког иконостаса који је из њега извлачио последњу снагу. Када су га пре десет година позвали био је веома задовољан. Претходни рад у Светоникољској цркви у Земуну препоручио га је на најбољи могући начин, његов живопис био је предмет дивљења и донео му је пристојну зараду коју је трошио лаке руке надајући се још светлијим и бољим данима. Но, када му његов пријатељ и велики ривал Орфелин, нестални Захарије који је више скитао друмовима Царства него што је с миром седео и радио, испред носа преоте сремскокарловачку Нову цркву и за иконостас позва Крачуна, Димитрије је прионуо на посао у Јаску, амбициозно верујући да ће бити завршен за најдаље четири године. Сада тече десета година како, са повременим прекидима који су веома љутили мати Ангелину, ради иконостас и осећа како је све више исцрпљен, не од сликања, већ од своје болести.

Пре неколико дана обишао га је доктор Вајгел, бечки Јеврејин којег је неки животни бродолом насукао у Карловцима, стручњак за јектику познат у целом Срему и даље, до Осијека и Вараждина. Лечио је међу првима одмором, јаком храном и боравком на сувом, оштром ваздуху, али када би наишао на болесника као што је био Димитрије, повукао би у страну најприближнијег члана породице и само одмахнуо главом. Димитрију је морао да каже лично, јер, он је био сам. Кренуо је некако изокола, распитујући се колико има још посла на иконостасу и хоће ли сликар моћи са првим пролећним данима да се одмори негде на обронцима Фрушке горе, или још боље, да оде негде у планину, уколико још има сачуваних познанстава у Бечу, где је некада студирао. Али Димитрије је знао, као и доктор Вајгел, да не би издржао пут до неке здраве планине, још мање пронашао финансијере за своје сасвим неизвесно лечење. Његове материјалне прилике зависиле су искључиво од тога колико је могао да издржи на скелама и испред штафелаја, а све чешће је алат предавао помоћницима и испрекиданим, задиханим гласом давао инструкције како икону треба завршити, нарочито колико позлате треба додати, да се не претера у раскоши и блештавости што би само још више разљутило дисциплиноване изасланике строге царице Марије Терезије којој је, тренутно, морао да се приклони и Свети Сава на престоној икони.

На почетку послова у Јаску изгубио је мајстор Димитрије неколико месеци чекајући да из Венеције донесе копију Орфелинове

графике на којој је овај шпицлов, увек вољан да се такмичи, приказао српске светитеље као неку небеску лозу коју треба преносити на будуће иконостасе. Димитрије је имао много примедби на овај рад, сва су лица била слична, осим младог, голобрадог Уроша, и да не беше написа изнад сваке главе, тешко би се могло одредити ко је ко, изузев књегиње Милице, овде представљене у ризи као мати Ангелина, што Димитрију никако није ишло јер је то име везивао искључиво уз строгу игуманију која му је мерила сваки дан и час рада, а никако уз благу и пожртвовану књегињу која је усправна издржала пропаст српског Царства.

Тако размишљајући о свему што га је последњих година тиштало, и не примети да се пред њим указала дрвена капија манастира чији тешки засун подиже, на његово дуго и упорно лупање, лично мати Ангелина којој није могао да порекне грех гордости, заоденут у пожртвованост преко сваке мере око сваког и најмањег манастирског посла који нико није могао да обави тако добро као она. Прими га намргођено, одмах пребацујући како се његови помоћници не понашају сходно боравку у женском манастиру, не поштују време одласка на починак и још дуго разговарају у капели, тобож пажљиво пакујући прибор за рад. Кажу и да је један прекршио божићни пост и украо неколико кришки сира из манастирских резерви, мада није доказано, јер има ту још неколико радника који се мувају, тешу даске за нову скелу јер се стара већ распада након десет година... Димитрије се није трудио да запамти њене речи, знао их је напамет. Промрзао, с влажним снегом који му се увукао и испод капака, сјаха с коња захвалан што је потрчао да га дочека и његов шегрт Петар, бистар момак од двадесетак година, вредан и одан, за кога је сасвим сигуран да низашта на свету не би прекршио божићни пост, али не одрече мати Ангелини да је у праву и како ће их притегнути, климао је уморном главом, и убрзо, изувен и окрепљен врелим чајем од липе који му је Петар однекуд донео, легао на сламарицу у келији која им беше уступљена. Уместо мокрог снега, под капке му се увуче лака грозница, претходница температуре за коју је знао да ће га држати данима, можда до Божића. Доктор Вајгел наредио је да мора остати код куће, у Карловцима. Димитрију се журило да до пролећа сасвим заврши радове у Јаску, обећавајући како ће се након тога одморити, нашта је лекар поново вртео главом, али није више ништа рекао.

Угаси слабим дахом лојаницу коју му је Петар упалио и остаде у зимском сумраку, невољан да заспи јер је знао да ће кратак сан у предвечерје донети бесану ноћ. Размишљао је о томе шта би волео да поједе, и уместо уобичајеног недостатка апетита,

начини грех у мислима пожелевши комад карловачког куглофа са берметом, добар комад у коме би се румене нијансе вина бориле са златним одблеском маслаца и јаја и порадова се како је то добар знак, глад је увек добар знак, говорио је доктор Вајгел, терајући његову домаћицу да спрема јаке чорбе од меса и поврћа, без обзира на црквене забране и календаре. Лепо угојени и румени Бечлија тврдио је да грех кроз уста само може да изађе, никако да уђе – далеко сте ви од претеривања господине Димитрије, погледајте како сте слаби, због неуредног живота и ове дунавске влаге сте и настрадали... затим се кајао што је употребио тако коначну реч, додајући брзо да наде има, само се морају поштовати лекарске препоруке.

Дрхтећи у грозници на слами која га је боцкала пробијајући на много места слабо платно душека, увијајући се у грубо Петрово ћебе од коњске длаке које је заударало на влагу и многе путеве којима су заједно путовали за послом, док су последње капи липовог чаја сјајиле у мраку на порцеланском дну fine шоље коју је увек носио са собом, гадљив на манастирско дрвено посуђе и прибор, Димитрије је знао да наде више нема, да су ово последњи зимски празници које проводи међу људима, опхрван бригама, али срећан док ради или се шали са својим младим помоћницима, упркос самоћи на коју је навикао, па и избегавању света услед његове болести и страха других да се не заразе, упркос свему томе, волео је живот и плашио се коначне, страшне самоће. Потом опет себе прекори како је начинио грех у мислима, неће ваљда као они немачки безбожници, рационалисти који су својим идејама тровали све више и упорније, неће ваљда као они говорити о ништавилу, црнилу у које ћемо се сви потопити, не, то би било страшно и грешно и – неподношљиво. Зажали у том тренутку што не носи са собом мало добре ракије или вина, а тражити од Петра да му кришом скува лонче црног вина са каранфилићем као лек против прехладе, учини му се сувише, није волео да мучи људе око себе. Петар вероватно већ спава грабећи сан, дубок и спокојан, како то само младост може. Иако гладан, покушаће и он да заспи, сутра треба поново на скеле, дуго је још до божићне паузе и предаха између Божића и Богојављења када се није радило ништа, у некрштене дане, како је народ веровао, пуне снега, ветра и мрака који је у то време падао само мало касније, тек неки минут сумрака био је лепши и дужи, најављујући да се троше дани до пролећа, иако је Димитрију изгледало да оно никада неће стићи.

У леденој цркви, током зимских јутара која су уследила, немоћан да се било чиме загреје иако огрнут јагњећом бундом која је увек била преко леђа, спутавајући руку, Димитрије

је размишљао о лику Светог Саве који ће први пут бити на иконостасу баш овде, у његовом Јаску, лику који ће и за живописца изборити мрвицу бесмртности. Ту, испод иконостаса, чуваће се заувек и мошти младог цара Уроша, пренете из Неродимља да овде буду на сигурном.

Уочи Бадњег дана мокар снег пређе у сув, оштар пршић. На мраморном поду цркве постаде немогуће стајати дуже од пола сата и Димитрије престаде са радовима. Отпуштајући своје помоћнике да празнике проведу са породицама, даровао их је као и свих ранијих година. Ипак, учини им се да је сликар и главни мајстор јазачког иконостаса ове зиме нешто сетнији и дарезљивији. Отпустио их је до Сретења, сваког са по два дуката више него лане, са бошчама и завежљајима тежим и раскошнијим, тканином и платном за децу и сувим воћем за мајке и жене, са по флашом вина за очеве и сваку душу у дому који он није имао, па ни кућу саму, уколико не рачуна радионицу у Карловцима и две скромне собе поред, од којих је прва била и салон и трпезарија, а друга, са креветом и орманом, синоним за умор и немоћ. У њена четири зида повлачио се када би болест решила да га подсети на своје присуство. Ту би долазио доктор Вајгел и одмах с врата отварао прозоре и правио промају, истовремено подстичући ватру у каљевој пећи. Сликара је штедео на свему, а домаћица која је повремено долазила била је објекат докторових оштрих прекора. Наређивао је изнова и изнова да се соба проветрава и по најјачој вејавици, да се болесникова постељина искувава и пегла редовно врелом пеглом, да се кувају јака јела и да вечера мора бити топла, а не остављена крај пећи да би девојка раније отишла својој кући.

Све је то Димитрије знао и пуштао да ствари иду својим током, невољан да се справља са послугом коју је плаћао кад је могао и колико је могао, ускраћен за прави дом и пажњу супруге која би га неговала.

Прошло је више од десет година од последњег покушаја да га некако ожене. Његове покојне тетке биле су у сталном напору да пронађу невесту за сликара, али он је одбијао те уговорене сусрете, смешан и себи и свима око себе у својој неспретности да заподене необавезан разговор који не би уплашио девојку, остављајући је да размишља шта је сликар хтео да каже, увређену, склону да говори лоше о њему у друштву, све док се није пронео јасан и коначан глас да је Димитрије тешко болестан и она која би за њега пошла осудила би себе на тежак рад, негу болесника, сиромаштво и трпљење. Због тога је самоћу сматрао поштенијим избором.

Петру и Теодору би жао да га оставе болесног у Јаску и Теодор поче изокола да измишља разлоге због којих би требало да остане, није ниједан ред прибележио о томе како би требало наставити престону икону Богородице, уколико мајстор... није то хтео да каже, али тако је испало и Димитрије га прекиде, сувим, оштрим речима које нису трпеле приговоре:

Ако до тога дође, ти ћеш већ знати, знаћеш све шта и како треба.

Температура је дошла на сам дан Божића, био је толико слаб да је читав дан остао у постељи, а мати Ангелина се смилова и нареди да му се у келију донесу оброци. Упркос раскоши и божићном мрсу, топлим белом хлебу и телећој чорби, колачу са сувим воћем који се пресијавао од маслаца и јаја, баш као што је пре неколико недеља маштао током поста, није окусио ништа. Предвече, мати Ангелина, снажна, гојазна жена од око педесет година за коју се говорило да се замонашила са петнаест, дође лично да види како је и да му промени ракијске облоге. У малој земљаној здели пушио се чај од сувих јабука и крушака. Димитрију се учини да је поред постеле једна од његових тетака, али само на трен, потом покуша да се усправи, пун нелагодности што га ова строга жена види тако слабог и без вере.

– Устаћете, мајсторе, морате устати да завршите започето, нисам вас без разлога трпела овде толике године – а Димитрије се намах престрави што се она са њим шали и покуша да јој нешто одговори, ваљда да ће уместо њега урадити мајстор Илић, Теодор звани Крачун, па ако је веровати причама о његовом презимену које значи на румунском Божић, онда је суђено да он сада преузме и заврши престоне иконе, да закрачуна овај посао који се одужио, ево већ десет година. И за све то време игуманија није ниједном с њим разговарала присно и отворено, као вечерас:

– Плашим се, мајсторе Димитрије, плашим се да ће Царица распустити наше сестринство, да ће манастир опустети и сав мој труд, све што сам радила...

Није стигла да се покаје због своје слабости, јер је Димитрије поново био обузет грозницом, дрхтећи у кошуљи мокрој од зноја и она навуче преко њега још један вунени покривач који је донела из своје келије, угаси жижак и изађе, препуштајући га Богу и његовој милости. Њена је вера била чврста, толико чврста да су је се многи плашили, а врло често и она сама, решена да не дозволи маријентерезијанским службеницима и плаћеницима да угасе овај жижак и уточиште православља, кад су већ њихови преци

морали да се повуку овамо, у овај влажни и не баш гостољубиви простор, у зиму и снегове и неизвесност даљег путовања ка Сент-андреји или ко зна куда. Мати Ангелина није сумњала, утапала се у раду и строгости, али вечерас, пре службе коју је отац Андреј увек почињао у секунд тачно, а камоли на Божић, вечерас је ухвати малодушје и туга што Бог односи раба свога Димитрија који му је служио својом уметношћу. Или својој таштини, гордости, веровању да га потоње генерације неће заборавити, ко зна. Можда је и она радећи до изнемоглости ових тридесет и пет година служила само својој таштини и страху од смрти.

Петар се од куће вратио раније, одмах након Василијевдана, изговарајући се да треба расклопити скелу до краја и како треба, да неког не повреди неучвршћена или раслојена даска, да боје и штафелаји треба да се растварају и потапају у терпентин, измишљао је и причао глупости, неупућен до краја у сликарске тајне, вољан да разгали свог мајстора који је био веома болестан, то је одмах видео. Пробио се кроз сметове до појаса и сада звонким, одморним гласом причао Димитрију шта има ново у његовом селу и ко све мајстора, с поштовањем и честитањем, поздравља, ко се напио и заплакао другог дана Божића па ће му све наопако ићи читаве године, а он, он је на сам Божић мислио о радовима у цркви и како ће се ове године сасвим привести крају, а онда...

Димитрија је замарао и разговор, па се само уморно осмехну овој ерупцији младости и надања, овом животу који тек треба да се проживи и, изненада, скупи снагу да окрене на ведре теме:

– Хоћеш ли ти, Петре, да се скоро жениш, па да ти тражимо кума и старојка, да се скрасиш, уместо што губиш време са мном?

Младић поцрвене, збуни се, пресече му се реч напола, па промрмља како није о томе још размишљао, рано је...

– Није, није, ту веома гресиш, треба се оженити на време, да имаш поред себе ко ће те пазити и о коме ћеш да бринеш, а не овако као ја да чекаш чанак хељдине каше. И још нешто важно хоћу да ти кажем, онај виноград изнад Карловаца што сам купио пре десетак година, купио сам га, знаш, од живописа који сам урадио за Николајевску цркву у Земуну и за који ме исплатише одмах, задовољни мојим делом – није издржао да не шири причу и бар мало себе не осоколи некадашњим успехом – е, пре него што кретох овамо уочи Светог Николе, дао сам нотару да прибележи, тај ти је виноград мој свадбени поклон и квит.

– Бог с вама, мајсторе, шта то говорите, какав нотар, какав виноград, па та ће земља вама требати, да је дате под ренту и ако Бог да', да се науживате свога вина у старости.

– Биће, биће и то, па ћу ја код тебе навратити да ми наточиш, одмахну Димитрије руком дајући младићу до знања да га је овај разговор сасвим изморио и да мора кратко да одспава. Петар у тишини поспреми око болесника и оде ка свом убогом месту за преноћиште које му се учини као царска постеља и одмах заспа, по обичају. Ма шта да му се у његовом кратком дотадашњем животу догађало, Петар је увек спавао слатко и тако чврстим сном, да му се ујутру понекад чинило како је читава ноћ трајала само један трен, да тек што је главу спустио на јастук, већ је свитало. Био је будан само једне ноћи у години, Богојављенске, јер су га као малог уверавали да ће, остане ли будан, видети како се отварају Небеса. Само му никада нису рекли колико дуго мора бдети, јер је увек око поноћи тежина капака и несавладиви сан варао дечака и он би ујутру био несрећан што је још једном преспавао Богојављење, па је ваљало чекати читаву годину до следеће прилике. Овог јануара, Петар чврсто реши да неће ни тренути и да ће Бога замолити само за једно оздрављење, свога мајстора Димитрија. Он сам и његови били су добро, сити и на сигурном, а мајстору је Петрова молитва била потребна више него икоме. У томе га још више учврсти прерани повратак мајстора Теодора пред иконостас, иако је игуманија наредила да се до Јовандана неће радити ништа.

Младић је седео читаву ноћ на тврдом трonoшцу и гледао у сребрнкасто небо из кога је сипао диван, крупан снег прекривајући све живо што хода и дише својим девичанским свиленим велом, заклањајући звезде и облаке, па и сам Божији престо који је Петар са страхопоштовањем очекивао да угледа, макар једном у животу. Није могао себи да опрости када се у касно јутро пробудио сав смрзнут и згрчен на трonoшцу, очајан што га је сан још једном преварио и што није успео у својој намери, у молитви Господу да учини чудо и не дозволи да уображени мајстор Крачун преотме сву славу и труд онога чији је виноград тог пролећа орезао, молећи се да кап младог вина некако стигне и до небеса, тек колико да овлажи усне мајстора Димитрија, живописца и сликара за којим је плакала и мати Ангелина.